

Retorika Stjepana Radića

Perak, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:886333>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Marina Perak
Retorika Stjepana Radića
Diplomski rad

Mentorica:
izv. prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, lipanj 2012.

SADRŽAJ

Sažetak

UVOD	1
1. ŽIVOT I DJELO STJEPANA RADIĆA	2
1.1. Djetinjstvo i mladost	2
1.2. Osnivanje HPSS-a i Kraljevine SHS.....	3
1.3. Atentat u Skupštini	7
2. POLITIČKA MISAO STJEPANA RADIĆA	8
2.1. Radićevo viđenje društva i države	9
2.2. Ideja seljaštva	11
2.3. Nacija i međunacionalni odnosi	12
3. GOVORI STJEPANA RADIĆA	14
3.1. Govor u povodu sjedinjenja hrvatske opozicije	14
3.1.1. Tema i kompozicija govora	14
3.1.2. Govorne strategije.....	15
3.1.3. Stilske značajke	16
3.2. Prvi govor u Hrvatskom saboru	17
3.2.1. Tema i kompozicija govora	17
3.2.2. Govorne strategije.....	19
3.2.3. Stilske značajke	19
3.3. Govor na sjednici Narodnog vijeća	20
3.3.1. Tema i kompozicija govora	20
3.3.2. Govorne strategije.....	22
3.3.3. Stilske značajke.....	23
3.4. Govor na grobu Ante Starčevića	25
3.4.1. Tema i kompozicija govora.....	25
3.4.2. Govorne strategije.....	26
3.4.3. Stilske značajke.....	27
3.5. Posljednji javni govor Zagrepčanima.....	28
3.5.1. Tema i kompozicija govora.....	28
3.5.2. Govorne strategije.....	29
3.5.3. Stilske značajke.....	29
ZAKLJUČAK	30
LITERATURA	31

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je Retorika Stjepana Radića. Rad se prema sadržaju može podijeliti na dva osnovna dijela. U prvom dijelu izložit ću biografiju Stjepana Radića, odnosno njegovo djetinjstvo, mladost i školovanje, zatim nastanak i značaj Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke te povijesne okolnosti i nastanak Kraljevine SHS pa sve do tragičnog atentata u Beogradu. Prvi dio rada bavi se i temeljnim odrednicama političke misli Stjepana Radića. U tom dijelu saznajemo kakvo je Radićevo viđenje društva i države, zašto je ideja seljaštva jedna od središnjih kategorija njegovog idejnog sustava te kako je Radić gledao na naciju i međunacionalne odnose.

Drugi, ujedno i najvažniji dio rada, odnosi se na samu temu rada. U radu su izdvojeni njegovih pet najznačajnijih govora koji su obrađeni na način da je u njima prikazana tema i kompozicija govora, govorne strategije te stilske značajke. Takva analiza govora ima za cilj utvrditi koliko su se Radićeve ideje odražavale u njegovim govorima, koliko su imali utjecaja na slušateljstvo kojima su govori upućeni te zašto je Radić zahvaljujući svojim govorima, djelima i stavovima koje je zastupao, postao jedan od najznačajnijih političara u hrvatskoj povijesti.

Ključne riječi: Stjepan Radić, republikanizam, seljaštvo, govori

UVOD

Stjepan Radić jedan je od najznačajnijih i najistaknutijih političara u hrvatskoj povijesti. Najpoznatiji je po učvršćivanju hrvatskog seljaštva u snažnu političku silu i po osnivanju Hrvatske pučke seljačke stranke. Za vrijeme svog života, stalno se borio protiv utjecaja mađarizacije, a kasnije i protiv srpske hegemonije u Kraljevini SHS.

Stjepan Radić poznat je po svojim raznim govorima koje je održavao na političkim sjednicama i po svojoj ustrajnosti u zalaganju za ravnopravnost i neovisnost Hrvatske. Iako ga se najčešće sagledava kroz prizmu njegove tragične smrti u Beogradu 1928. godine, Stjepan Radić bio je mnogo više od toga. Prvi je u hrvatsku politiku unio temu ljudskih prava, prvi je počeo govoriti o pravima žena, republikanizmu i mirotvorstvu te je kao prvi diplomirani politolog u Hrvatskoj, pisao i brojne radove iz područja politike, gospodarstva, povijesti i kulture.

Stjepan Radić postao je općenacionalni pojam, jer je u svom dobu bio izraz povijesne svijesti hrvatskoga naroda i najizvorniji tumač njegovih životnih interesa. Svojim idejama i programskim ciljevima imao je velik utjecaj na zbivanja onog doba oblikujući tako bitne značajke, spoznaje i ideale duhovnog bića hrvatskog naroda. Upravo ti veliki utjecaji i značajke koje karakteriziraju Stjepana Radića razlog su zašto sam za temu ovog rada izabrala njegove govore.

Rad je podijeljen u tri velika poglavlja. U prvom poglavlju saznat ćemo nešto više o samom životu i djelu Stjepana Radića i o povijesnim okolnostima u kojima se nalazila Hrvatska. Drugo nam poglavlje daje uvid u temeljne odrednice političke misli Stjepana Radića kako bi bolje razumjeli njegove govore. Pri tome je važno istaknuti ideju seljaštva za koju se Stjepan Radić posebno zalagao. Treće poglavlje obuhvaća njegove govore. U radu su analizirani njegovih pet govora za koje smatram da su ostavili najviše traga na hrvatski narod te su time ušli u povijest njegovih najznačajnijih govora. Govori su obrađeni tako da je u njima prikazana tema i kompozicija govora, govorne strategije i stilske značajke.

1. ŽIVOT I DJELO STJEPANA RADIĆA

1.1. Djetinjstvo i mladost

Hrvatski političar Stjepan Radić rođen je 11. lipnja 1871. godine u Trebarjevu Desnom, kraj Siska. Bio je deveto od jedanaestero djece Jane (Ane) i Imbre (Mirka) Radića. Mladi Stjepan osnovnu je školu pohađao u Martinskoj Vesi te ju završava odličnim uspjehom. Unatoč tome što mu roditelji brane nastavak školovanja, Radić je odlučan u nakani da nastavi obrazovanje te 1883. godine upisuje prvi razred gornjogradske gimnazije u Zagrebu. Prvi razred završava odličnim uspjehom i primjerenim vladanjem. Sljedeće školske godine upisuje drugi razred gimnazije u Nadbiskupskom sirotištu gdje dolazi u sukob s voditeljem sirotišta, koji je prisiljavao mlađe učenike da starijima čiste cipele.

Godine 1885./1886. u trećem razredu gimnazije, sasvim je samostalan, uzdržava se podučavanjem drugih. Četvrti razred započinje u Zagrebu, ali se sukobljava s razrednikom te školovanje nastavlja u Realnoj gimnaziji u Karlovcu. Peti i šesti razred gimnazije ponovno pohađa u Zagrebu. U šestom razredu prvi puta demonstrira protiv bana Khuena Hedervaryja, odnosno njegove namjere da ukine održavanje opernih predstava u gornjogradskom kazalištu. Zbog velike želje za upoznavanjem domovine, 1886. g. krenuo je na svoje prvo putovanje. Vodio je dnevnik, bilježeći svoja opažanja o seljacima, školama, stanju gospodarstva i odnosima seljaka i gospode. Nakon završenog petog razreda gimnazije, proputovao je slovenske zemlje. Za vrijeme školskih praznika posjetio je Rusiju. Maturirao je u ljeto 1891.g., a iste godine u jesen upisuje Pravni fakultet u Zagrebu.

Dvije godine kasnije, isključen je s fakulteta zbog javnog napada na bana Khuena Héderváryja u Sisku 23. srpnja 1893. g. na proslavi tristogodišnjice pobjede Tome Bakača.

Za taj je istup osuđen na četiri mjeseca strogog zatvora u kojem uči češki jezik. Nakon puštanja iz zatvora uputio se u Prag gdje održava tečajeve hrvatskog i ruskog jezika. U Češkoj upoznaje buduću suprugu, Pražanku Mariju Dvořák s kojom se vjenčao 1898. g.

U jesen 1895. grupa hrvatskih studenata, među kojima je i Stjepan Radić, organiziraju javno spaljivanje mađarske zastave u Zagrebu. Radić je istaknuo kako u Hrvatskoj nema mjesta mađarskoj zastavi. Njezinim paljenjem žele iskazati protest zbog nezakonite mađarske prevlasti. Ubrzo nakon toga uslijedila su uhićenja. Stjepan Radić osuđen je na šest mjeseci

zatvora 19. studenog 1895.g. U zatvoru nije gubio vrijeme već je učio francuski jezik. U zatvoru je ostao do 15. svibnja naredne godine, ali mu je onemogućen daljnji studij na području Austro-Ugarske. Odlučuje otputovati u Rusiju i završiti studij prava. Saznavši da u Parizu postoji *Slobodna škola političkih znanosti*, odlazi u Francusku. Prije polaska u Francusku, 1897. g. u Pragu pokreće „*Hrvatsku misao*“ u kojoj objavljuje prvi važniji programatski članak *Hrvatski ideali*.

Krajem siječnja 1897. dolazi u Pariz i u jesen iste godine upisuje se na spomenutu političku školu. Po završetku školovanja dolazi u Prag. Postaje suradnik mnogih čeških novina, časopisa i književnih revija. U to vrijeme piše autobiografsku prozu, pronađenu u rukopisu mnogo godina kasnije i objavljenu u Hrvatskoj 1985. g. s naslovom *Praški zapisi*.

Početak 1902. g. dolazi u Zagreb. Na nagovor prijatelja, Radić 1902. godine otvara malu knjižaru i papirnicu koja se naziva Slavenska knjižara. Početkom 1902. g. sa suradnicima pokreće zagrebačku „*Hrvatsku misao*“ nastojeći tako pridobiti školovane ljude za narodnu (seljačku) politiku. Kasnije je sam preuzeo uređivanje i izdavanje tog mjesečnika.

Početak stoljeća, Stjepan Radić napisao je i objavio više knjiga politološkog karaktera. Ukupna njegova sabrana djela činila bi oko 60 svezaka.

1.2. Osnivanje HPSS-a i Kraljevine SHS

Slika Hrvatske s početka 20. stoljeća bila je poražavajuća: pauperizacija seljaštva i iseljavanje siromašnih slojeva stanovništva u prekomorske zemlje te zatiranje nacionalnog života. Stjepan Radić vjerovao je kako će uključivanjem seljaštva u politički život pokrenuti golem potencijal koji će promijeniti Hrvatsku. Vrijednost seljačke kulture očitovala se u sposobnosti seljačkog društva da preživi sve povijesne mijene i sačuva autohtonost na pragu 20. stoljeća.

Krajem 1904. g. braća Radić, Antun i Stjepan, zatim Benjamin Šuperina, Svetimir Korporić, Milan Krištof i Ivan Gmajner kao članovi Privremenog odbora, osnovali su stranku pod nazivom *Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS)*. Za privremenog predsjednika izabran je Stjepan Radić; 22. prosinca prihvaćen je i program stranke, a početkom siječnja 1905. g. članovi odbora prihvaćaju privremene odredbe o organiziranju stranke.

Prva skupština stranke održana je 21. siječnja 1905. g. Iste godine Privremeni glavni odbor objavljuje brošuru *Hrvatska pučka seljačka stranka*, koja sadrži glavne misli, ciljeve i

program stranke. „U programu stranke istaknuti su kao cilj gospodarsko i kulturno prosvjećivanje seljaka i borba za temeljne građanske slobode. Bila je to jedna od prvih, a poslije dva desetljeća rada postat će najuglednija seljačka stranka u Europi.“¹ Hrvatska pučka seljačka stranka svoju prvu glavnu godišnju skupštinu održala je 17. i 18. rujna u Zagrebu. Stjepan Radić jednoglasno je izabran za predsjednika stranke. HPSS nakon objave Riječke rezolucije (1905.) podiže glas protiv *rezolucionaša*, osuđujući politiku suradnje s mađarskim političkim krugovima.

U samom početku djelovanja HPSS se koristi tjednikom „*Hrvatski Narod*“, kao stranačkim glasilom, ali krajem godine zbog nesuglasica među vodstvom stranke privremeno glasilo HPSS-a postaje tjednik „*Hrvatske Novine*“. Na saborskim izborima početkom svibnja 1906. g. pristaše HPSS-a pojavljuju se na izbornim skupovima. Međutim, stranka doživljava potpuni neuspjeh. Izbornu pobjedu odnose rezolucionaši (Hrvatsko-srpska koalicija).

Nakon izbornog neuspjeha, Radić 16. rujna 1906. saziva drugu glavnu godišnju skupštinu, uoči koje objavljuje ogledni primjerak budućega stranačkog glasila „*Dom*“.

Na izborima 1908. g., HPSS konačno postiže uspjeh. Početkom 1910. g. banom postaje Nikola pl. Tomašić, i to na temelju sporazuma sa saborskom većinom, Hrvatsko-srpskom koalicijom. Zastupnici se sastaju u Saboru nakon dvije godine. Prvi put su u Saboru i tri zastupnika HPSS-a: Stjepan i Antun Radić te Vinko Lovreković. Na izborima u listopadu 1910. g. HPSS postiže velik uspjeh te je devet kandidata te stranke izabrano u Sabor.

Godine 1918. Stjepan Radić zauzima se za uspostavu samostalne hrvatske države koja bi obuhvaćala prostor u kojem živi hrvatski narod, a u mogućoj zajednici sa Slovenijom. Radić je osuđivao Srbe zbog njihova protumađarskog i protuhrvatskog držanja, ističući da politika narodnog jedinstva mora služiti oslobođenju Hrvatske od mađarske prevlasti i ujedinjenju hrvatskog naroda u državu Hrvatsku.

U travnju 1918. g., Stjepan Radić pozvan je u Prag, na manifestaciju i sastanak opozicijskih stranaka Monarhije. Odmah nakon dolaska izjavio je da će HPSS provoditi politiku potpunog narodnog jedinstva Hrvata, Slovenaca i Srba. Poslije Praga, Radić prilazi grupi koja stvara „nacionalnu koncentraciju“ u Hrvatskoj.

Na osnivačkom sastanku Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 5. listopada pristup je najavila i Hrvatska pučka seljačka stranka. Stjepan Radić kasnije je postao član

¹ Sršan, Stjepan: *Stjepan Radić i Hrvatska*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1996., str. 15

Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS. Ulaskom Hrvatsko-srpske koalicije u Narodno vijeće 12. listopada završava „nacionalna koncentracija“ stranaka u Hrvatskoj.

Dan uoči posljednje sjednice Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. Radić je predložio da se prije izjave o ulasku Hrvatske u južnoslavensku državu prekinu odnosi s Ugarskom i proglasi neovisnost Hrvatske. Njegov prijedlog o proglašenju neovisnosti Hrvatske nije bio prihvaćen. Radić 29. listopada sudjeluje na posljednjoj sjednici Sabora, na kojoj su ukinute državno-pravne veze Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Ugarskom i Austrijom. Tog dana **Hrvatska je izašla iz Austrougarske** Monarhije i proglašena je samostalnom državom te se proglašava ujedinjenje svih hrvatskih područja. Izlaskom iz Austro-Ugarske i prekidom svih veza s njima, Hrvatska je postala republika. Ujedinjena Hrvatska je odmah proglasila povezivanje s Bosnom, Vojvodinom i Slovenijom i tako je nastala **Država Slovenaca, Hrvata i Srba**. Sabor se nakon toga odrekao vlasti i svoje ovlasti prenio na Narodno vijeće SHS. Od toga je dana Vijeće funkcioniralo kao najviši organ vlasti tih država, a glavni mu je cilj bilo ujedinjenje svih južnih Slavena unutar bivše Austro-Ugarske sa Kraljevinom Srbijom. Središnji odbor Narodnog vijeća u noći s 23. na 24. 11. održava sjednicu na kojoj je odlučeno da pošalju delegaciju u Beograd i proglase ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom. Jedini je Stjepan Radić bio protiv toga. On je održao svoj znameniti govor. Htio je da se unaprijed definira položaj Hrvatske unutar Kraljevine SHS. Time je htio osigurati državnost Hrvatske. On je smatrao da prvo treba vidjeti kakva bi to država bila, a tek onda se treba ujediniti.

Delegacija Države SHS koju je vodio dr. Ante Pavelić stigla je u Beograd i 1. prosinca 1918. g. je na svečanosti na Beogradskom dvoru **proglašeno ujedinjenje Kraljevine Srbije i Države SHS**. O ujedinjenju su trebali pregovarati, međutim, zbog situacije u Hrvatskoj to nije bilo moguće i srpski prestolonasljednik Aleksandar Karađorđević proglasio je ujedinjenje i nastanak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Radić nije prihvatio čin ujedinjena smatrajući ga nelegitimnim i vođenim od političara koji se nisu obazirali na volju i raspoloženje naroda. Krajem 1918. g. otvoreno je isticao svoj republikanizam. Početkom 1919. g. saziva izvanrednu skupštinu HPSS-a s koje su upućene javne optužbe režimu. Nova vlast zabranjuje izlaženje „Doma“. Međutim, Središnji odbor stranke zahtijeva hrvatsku neutralnu seljačku republiku i odlučuje taj zahtjev uputiti predsjedniku Wilsonu.

Pariške novine „*Temps*“, 16. ožujka donose članak o Radićevu zahtjevu upućenom Mirovnoj konferenciji. Nakon toga, slijedi prvo Radićevo uhićenje. Stranka nastavlja s pripremama za slanje memoranduma na Mirovnu konferenciju. Zbog slanja predstavke uhićeni su Vlatko Maček i Ljudevit Kežman. Zaslugom novog bana Matka Laginje, Radić je 27. veljače 1920.

g. pušten iz zatvora. Vlast je dopustila ponovno izlaženje stranačkog glasila „*Dom*“ koje je promijenilo ime u „*Slobodni Dom*“.

Već 21. ožujka, Stjepan Radić ponovno je uhićen. Optužnicu je podigao kraljevski državni odvjetnik Franjo Urbany. Optužen je da je počinio zločin protiv vlasti. Optužnica je Radića također teretila i za govor što ga je održao u noći između 23. i 24. studenog 1918. g.

Stjepan Radić imao je veliku podršku javnosti. Proglašen je krivim i osuđen je na dvije i pol godine zatvora. Pušten je na slobodu na dan izbora za Ustavotvornu skupštinu, 28. studenog 1920. godine. Rezultati izbora pokazali su veliku Radićevu popularnost. Hrvatska pučka seljačka stranka dobila je 230 660 glasova. Već 8. prosinca, stranka je promijenila ime u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS).

HRSS donosi Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske. U unutrašnjim odnosima Ustav je predvidio neovisnu republiku Hrvatsku koja slobodno pristupa u ugovorenu zajednicu država. Radić uskoro započinje okupljanje hrvatskih stranaka u Hrvatski blok (HB), u koji osim HRSS-a ulaze: Hrvatska zajednica, Hrvatska stranka prava i Hrvatski radnički savez. Osnovni cilj HB-a bio je okupljanje hrvatskih stranaka radi suprotstavljanju centralizmu.

Na izborima 18. ožujka 1923. g. Radićeva stranka postaje druga politička stranka u državi. Međutim, Radić već tada planira da na sljedećim izborima HRSS istakne kandidatske liste i izvan Hrvatske. Spoznavši da nema nikakvih izgleda da samo političkom borbom u zemlji privoli srpske vladajuće krugove na sporazum, Radić odlazi u inozemstvo. Pokušava zainteresirati europsku javnost za probleme hrvatskog naroda i za nedemokratske metode centralističke vlade iz Beograda. Postaje svjestan da je jedini put koji mu preostaje ulazak u Narodnu skupštinu. Zastupnici HRSS-a ušli su u Narodnu skupštinu i osnovali Hrvatski seljački klub. Dogovoren je ulazak članova HRSS-a u vladu. Kralj Aleksandar zatražio je od HRSS-a da prizna monarhiju i na taj se način odrekne dijela stranačkog programa. Radić prihvaća kraljev uvjet zbog želje da poništi utjecaj radikala u zemlji te postigne uvjete za rješavanje odnosa između hrvatskoga i srpskoga naroda. U međuvremenu, novi mandatar za sastav nove vlade postaje radikal Nikola Pašić te je stvorena vlada Pašić – Pribičević.

U srpnju 1925. g. stvorena je vlada Novog sporazuma. U studenom, Radić ulazi u Pašićevu vladu te postaje ministar prosvjete. U isto vrijeme, članovi nekadašnje Hrvatske zajednice pokušavaju se suprotstaviti politici Narodnog sporazuma. Objavljuju plakate koji terete Radića za korupciju vlade. Nakon nekoliko oštrih istupa S. Radića, radikali traže njegovu ostavku te se povlači s ministarskog mjesta. Radić uskoro najavljuje širenje područja svog političkog djelovanja.

Na sjednici glavnog odbora HSS-a 21. svibnja u Zagrebu, prihvaćen je *Red ili pravilnik HSS-a* u kojem je naznačeno da se stranka u Hrvatskoj zove HSS, a izvan Hrvatske, u drugim dijelovima države, *Narodna seljačka stranka* (NSS).

U studenom 1927. g. prihvaćena je rezolucija *Seljačko – demokratske koalicije* (SDK). Koalicija je zamišljena kao jedinstvena organizacija s dva predsjednika, Pribičevićem i Radićem. SDK će raditi na promjeni političkog sustava u smislu demokratizacije i razvijanja parlamentarizma i ravnopravnosti. Želeći razdvojiti Pribičevića i Radića, kralj Aleksandar ponudio je Radiću ulazak u vladu radikala Velje Vukičevića. Radić je ponudu uvjetovao sudjelovanjem i samostalnih demokrata u njezinu formiranju. Novo političko pregrupiranje unosi u Skupštinu žestoku političku borbu.

1.3. Atentat u Skupštini

Velikosrpski političari uviđaju da im Stjepan Radić postaje veliki politički protivnik. Radić je slutio da je moguća i njegova fizička likvidacija. Sukob između opozicije i vlade još se više zaoštrio prilikom rasprave o Nettunskim konvencijama s Italijom, kojima se trebala privredno uništiti Dalmacija. Posebnu ulogu u pripremanju atmosfere zločina odigrao je Vladimir Ristović, novinar i urednik „*Jedinstva*“, iza kojeg je stajala vlada V. Vukičevića. „*Jedinstvo*“ je donosilo članke pune uvreda i otvoreno je pozivalo na ubojstvo S. Radića.

„Politička se atmosfera toliko zaoštrila da su mnogi uočili mogućnost da Radić padne kao žrtva unaprijed planiranog ubojstva. Zbog toga su delegati HSS-a savjetovali Radiću odustajanje od odlaska u Skupštinu u Beograd.“² Međutim, Radić nije odustao.“²

Dana 20. lipnja 1928. g. u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije izvršen je atentat na zastupnike HSS-a, Stjepana Radića, Pavla Radića, Đuru Basaričeka, Ivana Pernara i Ivana Grandu. Atentat je završio zastupnik Narodne radikalne stranke, Puniša Račić. Stjepan Radić je nakon atentata i operacije osamnaest dana proveo u beogradskoj bolnici. Umro je 8. kolovoza 1928. g. od posljedica atentata. Njegova nasilna smrt pretvorila ga je u hrvatsku političku ikonu u borbi za prava seljaka i radnika te slobodu hrvatskog naroda.

Nakon atentata, u Zagrebu su održane masovne demonstracije. Kralj Aleksandar I. Karađorđević je nakon atentata raspustio Narodnu skupštinu, zabranio djelovanje svih političkih stranaka, te uveo Šestosiječanjsku diktaturu.

² Sršan, Stjepan: *Stjepan Radić i Hrvatska*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1996., str. 61

2. POLITIČKA MISAO STJEPANA RADIĆA

Radić je već kao petnaestogodišnjak odlučio da će se, kad odraste, posvetiti politici. Jedan od najsnažnijih motiva za takvu odluku bila je želja da pomogne seljaštvu koje je, prema njegovom osobnom iskustvu, bilo najpotlačeniji sloj.

„Želio je da se nakon svog završenog školovanja ne pogospodi, odnosno da se ne odrekne svog seljačkog porijekla i svoje seljačke obitelji, jer je vjerovao da će tada izgubiti pravu vezu s narodom i neće moći, a niti znati, zastupati njegove prave interese.“³

Stjepan Radić smatrao je da Hrvati neće moći ostvariti svoju slobodu i ravnopravnost s drugim narodima sve dok se seljaci ne uključe u nacionalni pokret i ne postanu glavna snaga u borbi hrvatskog naroda za njegova prava.

Kako je bio uvjeren da političar može korisno djelovati jedino ako dobro poznaje političke prilike i u svojoj zemlji i u međunarodnim odnosima, te ako poznaje suvremenu problematiku s područja gospodarstva, sociologije, etnologije, povijesti i sličnih znanosti, on je intenzivno proučavao literaturu iz tih oblasti, a i sam je objavio niz znanstveno-popularnih i stručnih knjiga i rasprava. U tim je knjigama, kao i u govorima, raspravljao razvoju, značajkama i funkciji naroda, nacija i država te o njihovim međusobnim odnosima, o socijalnim slojevima i njihovim odnosima s nacijom i državom, o razvoju ideja liberalizma, demokratizma, socijalizma, a tumačio je i program i politiku svoje Hrvatske pučke seljačke stranke

„Njegova je privrženost temeljnom načelu liberalizma o pravima i slobodama čovjeka i građanina, koja je najviše mogla ugroziti državna vlast, bila u skladu s odnosom seljaka prema državi, koji od države nisu imali gotovo nikakve koristi, a morali su joj davati poreze, služiti vojsku, a često su bili bez mnogo razloga proganjani od vlasti, kao i s njegovim osobnim iskustvom, jer je često i sam zbog svojih političkih ideja bio proganjan od vlasti.“⁴

Stjepan Radić zalagao se za socijalnu seljačku državu, čija bi najvažnija zadaća bila socijalna sigurnost najširih slojeva, posebno seljaštva i sprečavanje izrabljivanja siromašnih. Za njega je demokracija prije svega bila moralno načelo. Shvaćao ju je kao sredstvo pomoću kojega su razni društveni slojevi i pojedinci imali mogućnost ostvariti svoje interese u državi i međusobne sukobe riješiti mirnim putem. „Vjerovao je u demokraciju i uz dilemu koju je iznio njegov brat Antun – treba li u društvenim odnosima pobijediti mišljenje većine i onda

³ Boban, Branka: *Stjepan Radić u vrijeme Prvog svjetskog rata*, Alinea, Zagreb, 2006., str. 17

⁴ Isto, str.19

kad je suprotno onome što drže najsposobniji i najobrazovaniji pojedinci – jer je bio uvjeren da većina naroda ne može dugo biti u krivu.“⁵

2.1. Radićevo viđenje društva i države

„Stjepan Radić je početkom 20. stoljeća pisao da je 'jasna i svjesna' misao početak svake, pa i političke akcije, a ranije, kao student, da je za političara od najvećeg značaja svestrano obrazovanje i izgrađen jasan i realan pogled na svijet, ljudsko društvo (čovječanstvo) i njegov razvitak.“⁶

Svoj je pogled na svijet Radić nazvao *idealnim realizmom* ili *realnim idealizmom*.

Smatrao je da je čovjek društveno biće i posebna moralno odgovorna ličnost te da društvu i sebi pripada moralno i tjelesno. Zato se moraju jednako razvijati sve njegove sposobnosti, ali uvijek sa stajališta da je duh pokretač tijelu, a pojedinac pokretač društvu. Radić smatra kako političar u ostvarenju nacionalnih i društvenih ideala mora voditi računa o materijalnim potrebama ljudi, pogotovo najslabijih – djece, staraca i bolesnih – jer se ni za kakve vrijedne ciljeve u budućnosti ne smiju žrtvovati generacije ljudi, posebno djece, bez kojih nema budućnosti naroda.

Iako je vjerovao da se društveni ciljevi ne mogu revolucijama ostvariti preko noći, smatrao je da su, kad je na djelu prevelika potlačenost, revolucije i pobune neizbježne. Revolucije mogu imati i pozitivne i negativne posljedice, ali je upozoravao da su revolucije opasne za male narode jer ih mogu uništiti.

Stjepan Radić slagao se s tvrdnjom Adama Fergusona, da je čovjek uvijek živio u društvu, te da izvan društva ne može doprinijeti razvoju kulture, ali nije se slagao s njegovim mišljenjem da pojedinci uvijek moraju podređivati svoje interese zajednici.

Čovječanstvo ne promatra kao skup pojedinaca nego kao skup društvenih grupa te smatra kako odnosi među društvenim grupama mogu imati oblik suradnje, ali i razne oblike društvene borbe. Svrha društvene borbe je ostvarenje interesa pojedinih društvenih grupa. Ta se borba vodi najrazličitijim sredstvima, ali ne pobjeđuje uvijek ono što je najpravednije, već ono što je najjače. U svom shvaćanju društva, Radić polazi od stavova Herberta Spencera.

⁵Isto, pod 3, str. 19

⁶Isto, pod 3, str. 21

„On tvrdi da društvene grupe mogu biti povezane više materijalnim ili više moralnim interesima, te da su narodi i nacije vezane više moralnim, a države materijalnim interesima. I države mogu postati moralne zajednice ako ispune očekivanja svojih stanovnika i osiguraju njihove potrebe.“⁷

Radić socijalne slojeve naziva staležima, ali pritom misli na grupe koje obilježuje isti materijalni položaj nastao podjelom rada. Seljaci su i radnici i vlasnici zemlje, i kapitalisti i poduzetnici.

On je držao da ni jedna društvena grupa: nacija, socijalni staleži, ili puk nemaju nikakve svijesti izvan svijesti pojedinaca koji u društvu igraju različite uloge. Naglašavao je da je potrebno uspostaviti sklad između interesa pojedinaca i društvenih skupina, a to je moguće samo ako država poštuje liberalna načela o slobodama i pravima pojedinaca u svim društvenim grupama, pa i samoj državi.

Državu je također promatrao kao jednu od društvenih grupa. Na temelju shvaćanja poznatoga njemačkog sociologa Ludwiga Gumplowitza, pisao je da su države nastale udruživanjem društvenih skupina (plemena) radi zaštite od napada. „Zato je država sama po sebi organizacija sile, tj. moći, ali je od početka istodobno osiguravala i obavljanje raznih funkcija koje pojedinci sami ne bi mogli.“⁸

Da bi se u državi ostvarilo načelo da njome upravljaju svi njezini državljani, potrebno je uvesti demokratske uredbe. Stjepan Radić nezavisnost je promatrao kao dvostruko pravo: pravo puka u državi da upravlja svojom državom i pravo nacije da sama određuje svoju sudbinu unutar svoje nacionalne države.

Zabrinjavalo ga je što mnogi u Hrvatskoj sumnjaju da su najširi slojevi, posebno seljaštvo, sposobni sudjelovati u upravljanju državom, a ništa ne poduzimaju u izmjeni takvog stanja. Stoga je njegova stranka radila na opismenjavanju seljaštva, širenju prosvjete i njegovanju narodne kulture od početka svog djelovanja.

Stjepan Radić vjerovao je da je razvoj demokracije sudbonosan za Hrvatsku. Smatrao je da Hrvatska ima prirodne uvjete za razvoj moderne poljoprivrede i da može postati bogata i napredna. Zato u Hrvatskoj treba razvijati seljačku demokraciju. Hrvatska treba postati seljačka država u kojoj će se najviše pozornosti posvetiti razvoju poljoprivrede i gospodarskom, socijalnom i političkom položaju seljaštva, jer je napredno i bogato seljaštvo temelj napretku i svih drugih slojeva.

⁷Isto, pod 3, str. 23

⁸Isto, pod 3, str. 24

2.2. Ideja seljaštva

Seljaštvo je jedna od središnjih kategorija Radićevog idejnog sustava. On ističe potrebu da se seljaštvo, kao najveći dio hrvatskog naroda, osvijesti kao poseban stalež i da se politički organizira. Smatra da je bitna odrednica seljaštva njegova povezanost sa zemljom. Unutar seljaštva, Radić nije isticao hijerarhiju socijalnih uloga. Ističe da seljaštvu pripadaju svi oni koji obrađuju zemlju, a u gospodarskom je smislu u seljaštvo ubrajao sve staleže osim činovnika i školovane gospode. U seljaštvu je vidio stalež budućnosti, koji se demokratskim putem trebao nametnuti kao vodeći stalež u državi. U dokazivanju da seljaštvo mora biti prvi stalež u državi, Radić se pozivao na povijest. Seljaštvo je, prema Radiću, tvorac povijesti, koja se razvija i djeluje u njegovu interesu.

U obrazloženju svoje teze, rabi teoriju svoga brata Antuna o pet staleža: plemstvo, svećenstvo, građanstvo, radništvo i seljaštvo.

U brošuri *Seljačko pravo u sto pitanja i sto odgovora* sva je seljačka prava podijelio na: socijalna, gospodarska, kulturna i politička. Tražio je da se osigura socijalna ravnopravnost seljaštva s drugim staležima te da država preuzme brigu o gospodarskom napretku sela.

Dolazak seljaštva na vlast za Stjepana Radića bilo je samo pitanje vremena. Smatra da prirodni razvoj najnovije europske povijesti ukazuje na to da u Hrvata samo seljačka stranka može biti glavna narodna predstavica. Nije mislio da će povijesni tijek sam po sebi dovesti seljaštvo na prvo mjesto u državi, već nezaustavljiv napredak vidi u demokratizaciji politike. Proces demokratizacije politike rezultira postupnim proširenjem prava glasa, da bi se na kraju ostvarilo opće i jednako pravo glasa. Stoga će seljaštvo, budući da predstavlja većinu hrvatskog društva, glasajući za svoje predstavnike, mirnim putem doći na vlast.

Suvremena uloga seljaštva u društvu proizlazi i iz mjesta koje ono ima u procesu materijalne proizvodnje. Seljaštvo poima kao stalež, koji zahvaljujući svojoj ulozi u procesu materijalne proizvodnje, ujedinjuje u sebi cjelokupnu strukturu društva. Upravo zbog te ujedinjujuće funkcije, seljaštvo je u Radićevoj teoriji prikazano kao stalež koji u sebi pomiruje sve suprotstavljene interese ostalih staleža.

Stjepan Radić smatrao je da je nepovoljan položaj hrvatskog naroda u Austro-Ugarskoj smetnja napretku na gospodarskom, prosvjetnom i kulturnom području te je zaključio je da se seljaci ne mogu boriti samo za svoja prava, već i za prava hrvatskog naroda na državnu

samostalnost te moraju postati najjača snaga u toj borbi jer su oni nositelji i čuvari hrvatske narodne i kulture i najbrojniji sloj stanovništva.

2.3. Nacija i međunacionalni odnosi

Stjepan Radić najveći je dio svog opusa posvetio proučavanju nastanka i funkciji naroda i nacija te njihova odnosa s državom. Još je u vrijeme školovanja zaključio da je borba za ravnopravnost i slobodu hrvatskog naroda preduvjet za gospodarski i socijalni razvoj Hrvatske. Radić je tvrdio da je zadaća političara i izrada programa i planova za njihovo ostvarenje, a to se može učiniti samo ako se dobro poznaje položaj hrvatskog naroda i složeni međunacionalni odnosi na prostoru Austro-Ugarske i Jugoistočne Europe.

Stjepan Radić je o nacionalizmu pisao i govorio na temelju djela istaknutih, francuskih, čeških i ruskih autora. Naciju je promatrao s više stajališta: liberalnog, demokratskog i socijalnog.

„Iako i puk katkad izjednačuje s pojmom narod, on pod pukom podrazumijeva, prije svega, skup pojedinaca koji nastaje zajedničkom pokornošću državnoj vlasti. Pojam narod pak najčešće upotrebljava da bi označio ono što se u suvremenoj literaturi određuje kao protonacija, dakle zajednicu koju obilježava zajednička kultura (u najširem smislu), a posebno jezik. Pojam nacija upotrebljava rijetko, jer i on navodi da narod ne poznaje tu riječ te ga često prevodi s pojmom narodnost kojim označuje narod s razvijenom nacionalnom svijesću.“⁹

Stjepan Radić smatrao je da se identitet nekog naroda ne može određivati na temelju zajedničkog porijekla jer je nemoguće odrediti rasu ili porijeklo većine naroda. Ni vjera, prema Radiću, ne određuje narod, iako se događa da su svi pripadnici jednoga naroda iste vjerske zajednice. Na granice među narodima utječu također zemljopisni činitelji, ali ima naroda koji se razvijaju na teritorijima bez određenih granica ili premošćuju prirodne prepreke. Iz naroda, koji nastaju pod utjecajem svih tih sastavnica, nastaje narodnost (nacija), ali nacija po svojoj biti nije u spajanju spomenutih čimbenika, nego u svijesti i volji ljudi.

„Stjepan Radić je prihvaćao shvaćanje svoga brata Antuna da se narodne kulture mogu uspoređivati, ali se ne smiju rangirati i stavljati jedne iznad drugih, jer je kultura svakog naroda na svoj način vrijedna i svi narodi, ovisno o okolnostima u kojima su živjeli i žive, pridonose zajedničkoj kulturi čovječanstva.“¹⁰

On je držao da hrvatska narodna kultura nije manje vrijedna od kultura drugih naroda, ali je upozoravao da bez opismenjavanja Hrvati neće moći pratiti razvoj najnaprednijih naroda.

⁹ Isto, pod 3, str. 29

¹⁰ Isto, pod 3, str. 30.-31.

Smatrao je da Hrvati moraju slijediti razvoj najnaprednijih zapadnoeuropskih nacija i želio je demokratska i liberalna načela primijeniti u Hrvatskoj, ali je držao da se iskustva Zapada ne mogu neposredno primijeniti u agrarnoj zemlji. Stoga je držao da je uzrok zbog kojega hrvatske stranke nisu imale dovoljno snage utjecati na poboljšanje položaja hrvatskog naroda u Austro-Ugarskoj upravo u tome što nisu htjele, a ni znale prilagoditi te ideje hrvatskom seljaštvu.

Stjepan Radić poticao je seljake da se osobno angažiraju u političkoj borbi ne samo za svoje gospodarske i socijalne interese nego i za interese hrvatskog naroda. Iako je isticao da se Hrvati moraju ugledati na druge narode, želio je da se kulturni napredak Hrvata ne temelji na negiranju vrijednosti dotadašnje narodne kulture.

„Isticao je da seljak, ako je nepismen, nije glup, a njegova je kultura, izražena u umjetničkom oblikovanju narodnih nošnji, kuća i namještaja, u narodnim pjesmama, bajkama i pričama, dosegla takve visine da su joj se divili i romantični pjesnici i putopisci iz Zapadne Europe. Tvrdio je da su narodni običaji pokazivali miroljubivost, kultivirane odnose među ljudima i skrb za svakog pojedinca.“¹¹

Stjepan Radić posebno se zalagao da sva seljačka djeca dobiju obrazovanje te se borio za reformu školskog sustava u skladu s najnaprednijim pedagoškim idejama i tvrdio je da nema dobre škole bez sigurnoga materijalnog položaja učitelja, ali i nezavisnosti škole, školskih programa od političkih vlasti.

Stjepan Radić je snažno vjerovao u potrebu suradnje slavenskih naroda. Cijenio je reforme bana Ivana Mažuranića, a Neovisnoj narodnoj stranci i pravašima zamjerao svojevrzni aristokratizam i nespremnost za djelovanje u najširim slojevima, posebno seljaštvu. Nesklonost te stranke, kao i pravaša da sustavno rade s narodom, po njegovu je mišljenju bio osnovni razlog njihove nemoći u borbi za nacionalna prava hrvatskog naroda.

Suprotno Starčeviću koji je ostvarenje nacionalne slobode držao vrhunskim idealom te da se svi drugi problemi ne mogu riješiti dok se ne ostvari nacionalna sloboda, Radić je vidio složenost društvenih odnosa i različite mogućnosti ostvarenja ljudske sreće. za koju nije bila dovoljna samo nacionalna, nego i individualna sloboda, socijalna pravda i sigurnost. Smatrao je da se neprestano mora raditi na ostvarenju tih ciljeva jer siromašan i zapušten narod neće moći ni najpovoljnije međunarodne odnose iskoristiti u svoju korist.

¹¹Isto pod 3, str. 36

3. GOVORI STJEPANA RADIĆA

3.1. Govor u povodu sjedinjenja hrvatske opozicije (Zagreb, 12. ožujka 1893.)

Razjedinjenost hrvatske oporbe – u prvom redu nepomirljivost pravaša Ante Starčevića i narodnjaka biskupa Josipa Jurja Strossmayera – išlo je na ruku pokušajima posvemašnje mađarizacije Hrvatske u doba banovanja Khuena Héderváryja. Trudom rodoljuba Račkog i zagrebačkih sveučilištaraca, napokon dolazi do sporazuma između oporbenih krila. Ovaj, mladenačkim žarom, izrečeni govor Stjepana Radića objavio je zagrebački *Obzor* od 15. ožujka 1893. g.

3.1.1. Tema i kompozicija govora

Glavna teza ovog govora je važnost ujedinjenja Starčevićevih pravaša i Strossmayerovih narodnjaka. Stjepan Radić ističe kako se ovim činom ujedinjenja Hrvatska pokazala kao jaka i hrabra zemlja koja je spremna suočiti se s budućim izazovima. Njegovi argumenti odnose se na činjenice da je Hrvatska za vrijeme razjedinjenosti pravaša i narodnjaka bila u veoma neugodnom položaju i pod diktatorskim utjecajem bana Khuena Héderváryja. Radić, stoga, pozdravlja taj čin sjedinjenja hrvatske opozicije i smatra kako je on vrlo bitan u pokušaju oslobađanja Hrvatske od mađarske prevlasti te želi naglasiti kako Hrvatska neće podilaziti niti dozvoliti drugim zemljama da određuju njezinu sudbinu, što je jasno vidljivo iz sljedećeg citata:

„Poslije ove hrvatske sloge, neće Hrvat trebati laskati Beču, popuštati Pešti i klanjati se Beogradu.“¹²

Međutim, Radić u govoru također upućuje na činjenicu da je ujedinjenje tek prva stepenica ka samostalnosti i da teška vremena tek dolaze.

Ovaj govor možemo podijeliti na tri glavna dijela – uvod, središnji dio i zaključak.

U uvodnom dijelu zadobivanje naklonosti postiže se prikladnim i pristojnim oslovljavanjem, odnosno, riječima: „*Hrvatska gospodo!*“¹³ te na taj način Radić jasno daje do znanja kome se

¹² Radić, Stjepan: *Izabrani politički govori*, Menora, Opatija, 1995., str. 97

¹³ Isto, str. 95

obraća. Radić ističe važnost i veličinu tako velikog događaja te pokazuje ushićenost i ponos što su konačno zaboravljene sve svađe i uvrede među opozicijama te je u prvi plan stavljena domovina:

„...pred pojavom gdje kao prijatelji jedan stol okružuju uglednici kojih ne veže ni jedna zemaljska spona straha ili dobitka, koristi ili užitka, uglednici koji u odlučan čas zaboravljaju na osobne svoje uvrede da uzmognu misliti jedino na poniženu domovinu, uglednici koji se odrekoše svojih trenutačnih zahtjeva da uzmognu zadovoljiti vječnoj težnji svega hrvatskoga naroda, težnji za ujedinjenjem, za slobodom.“¹⁴

U središnjem dijelu, Radić govori kako je ujedinjenje trebalo davno učiniti: *„A bilo je tomu već i skrajnje vrijeme.“¹⁵* te ističe kako je put do sloge bio težak te da od nje ne treba odustati ni onda kad je najteže: *„Teško je došlo do te sloge, neka se nikako, a ne samo još teže od nje odustane.“¹⁶*

U završnom dijelu govora, napominje kako Hrvatsku čeka još puno muke i truda te da će doći još teža vremena, ali da Hrvatska ne smije odustati od svog nauma:

„Doći će još teža vremena nego što su sada. Trebat će nam osobite odvažnosti. Jer, gospodo hrvatska, i u privatnom se životu vidi da mlitavac i popustljivac uvijek ostane kratkih rukava.“¹⁷

Govor zaključuje efektним završetkom, tj. svečanim i pjesničkim riječima kojima želi postići pozitivno ozračje i dati nadu u bolju budućnost:

„Poslije ove hrvatske sloge, hrvatsko srce veselije bije, hrvatska se pjesma slobodnije vije, hrvatska nada življe klije, nada u ujedinjenje i slobodu Hrvatske!“¹⁸

3.1.2. Govorne strategije

Govor Stjepana Radića pripada političkom govoru u kojem govornik potiče ili odvraća od konkretnih radnji koje treba, odnosno ne treba, poduzeti u budućnosti. Osim političkog govora, mogli bismo reći kako ovaj govor ima i elemente epideiktčkog govora jer je govor na neki način svečan i apelira na emocije slušatelja te slavi i hvali sjedinjenje hrvatske opozicije.

¹⁴ Radić, Stjepan: *Izabrani politički govori*, Menora, Opatija, 1995., str. 96

¹⁵ Isto, str. 96

¹⁶ Isto, str. 96

¹⁷ Isto, str. 97

¹⁸ Isto, str. 97

Govorna vrsta je monolog. Govornik upotrebljava govorni stil kakav savršeno odgovara ovakvoj prigodi. Unosi emocije koje uvelike poboljšavaju rečeno. Ovaj se govor odlikuje:

1. jasnoćom (gdje se jasno i precizno izražavaju misli vezane za problem neovisnosti)
2. prikladnošću (govornik točno zna kakav govor treba koristiti u određenoj situaciji)
3. uzvišenošću (koristi se velik broj stilskih sredstava)

Temeljni je oslonac ethos (sveopće dobro u društvu), pri čemu računa na osobnost i mentalno stanje publike (pathos). Načini pristupa slušateljima radi postizanja cilja jest uzbuđivanje i interpretiranje, odnosno komentar političkog događaja.

Govor se odnosi na sadašnjost jer slavi i ističe važnost ujedinjenja oporbi, ali dotiče i budućnost jer najavljuje težak put pred Hrvatskom. Najjača retorička strategija ovog govora zato i jest pogled na budućnost, u kojoj se očituje i ključna misao cjelokupnog govora, a to je neovisnost Hrvatske.

3.1.3. Stilske značajke

Govor se odlikuje srednjim i visokim stilom jer je u nekim dijelovima manje, a u nekim više slikovit. Od stilskih sredstava zastupljene su metafore (*hrvatska se pjesma slobodnije vije, hrvatska nada živilje klije, hrvatsko srce veselije bije, čuvstva koja se rađaju u uzrujanoj krvi, mlitavac i popustljivac uvijek ostane kratkih rukava*), epiteti (*pojavom neobičnom i božanstvenom, uzrujanoj krvi, teška vremena, dične glave*), elipsa (*Takvih bi ljudi danas trebalo ovdje, jer ne bi više takvi otišli odavde.*), polisindeton (*ni u Boga, ni u nebesa, ni u čudesu*), umetanja (*Jer, gospodo hrvatska, i u privatnom se životu vidi...*), poredbe (*gdje se kao braća sastaše ljudi, gdje kao prijatelji jedan stol okružuju uglednici*). Za ovaj su govor, u manjoj količini, karakteristični i modalni izrazi kojima Radić izoštrava svoju misao, ukazuje na nju te izražava odnos prema svojem iskazu. Upravo umjerenom uporabom modalnih izraza, cjelokupni Radićev govor dobiva na glatkoći, uzvišenosti te nadasve na govornosti. Najznačajniji su modalni izrazi koji imaju fatičnu ulogu pomoću kojih Radić uspostavlja i učvršćuje komunikaciju sa slušateljstvom (*slušajte..., gledajte, vi sami znate...,gospodo...*).

3.2.Prvi govor u Hrvatskom Saboru (18. ožujka 1910.)

Na izborima 1908. g., na kojima je stranka na vlasti bila potpuno potučena ne dobivši ni jednog mandata. Stjepan Radić izabran je po prvi puta za narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru. U međuvremenu je ban Pavao barun Rauch vladao u Banskoj Hrvatskoj bez Sabora i ustava u skladu s voljom austrijskih i mađarskih vladajućih krugova.

Stjepan Radić pozivao je sve hrvatske stranke, tj. i pravaše i stranke Hrvatsko-srpske koalicije na suradnju u otporu Rauchovu režimu. Zalagao se za suradnju slavenskih naroda u Austro-Ugarskoj i pripojenje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Oprezno je reagirao na glasove o uvođenju trijalizma, zalažući se za suradnju svih slavenskih naroda u Austro-Ugarskoj. Radić je pozdravio ponovno uvođenje ustavnog stanja i nagovještaj proširivanja izbornog prava kao dokaz kako su vrhovi Monarhije shvatili da se u Hrvatskoj ne može vladati nasiljem. Zbog toga je podržao novoga bana, Nikolu pl. Tomašića. Taj se ton osjeća i njegovom govoru održanom u Hrvatskom saboru 18. ožujka 1910. g.

Njegov prvi govor u Saboru, prije raspuštanja Sabora činom kralja Franje Josipa, sačuvan je u *Stenografskim zapisnicima Hrvatskog sabora* od 1908. g.

3.2.1.Tema i kompozicija govora

Glavna teza ovog govora odnosi se na zastupanje interesa najšireg sloja puka – seljaštva i na borbu za oslobođenje od mađarske prevlasti. Njegovi argumenti odnose se na činjenice da je seljaštvo, koje postoji tisućljećima, lišeno svih prava te da hrvatski narod snosi teške posljedice Khuenove vladavine.

I ovaj je govor podijeljen u tri dijela. Prvi dio govora, uvod, sastoji se od zaglavka, kojeg čini oslovljavanje (*Visoki državni Sabore!*) te predgovor koji služi za stvaranje naklonosti prema govorniku, ali i temi govora. Radić u uvodnom djelu ističe da dolazi kao predstavnik najšireg sloja puka (seljaštva) i kao zastupnik Hrvatske pučke seljačke stranke koja se razlikuje od svih ostalih stranaka jer u prvi plan stavlja interese seljaka:

„...no kako ovdje dolazim sa svojim drugom kao zastupnik najšireg sloja puka u najpotpunijem smislu te riječi, čast mi je dodati na bolje razumijevanje onih izjava ovo:

Hrvatska pučka seljačka stranka, koju ovdje zastupam, i vi ćete se svakako o tom uvjeriti da stranka, koja je ustrojena poput naše stranke, da je ta stranka posve različita od vas ostalih stranaka, jer seljaštvo je postojalo – što i vi svi znadete, kao i ja, a neki i bolje koji ste to proučavali – postoji već kroz tisućljeća, a ne samo kroz stoljeća.“¹⁹

Radić također napominje kako Hrvatska pučka seljačka stranka može promijeniti svoju taktiku i svoje putove, ali i da će dalje biti vjerna svojim načelima te naglašava da stranka prosvjeduje protiv duha i prakse koju nameće mađarska kruna:

*„No baš zato jer se ta stranka bazira na ustavnoj vjernoj dinastiji, dužnost mi je naglasiti da Hrvatska pučka seljačka stranka prosvjeduje protiv duha i prakse nagodbene, koja nam namjesto zakonitog kralja našega nameće mađarsku krunu. Mi smo vjerni dinastiji, ali za mađarsku krunu mi ne znamo i nećemo da znamo!“*²⁰ Uvod završava odobravanjem na ljevičarskoj strani.

U središnjem dijelu govora, Radić ističe kako hrvatsko državno pravo nije upereno protiv mađarskog i srpskog naroda, već naglašava kako hrvatska država želi stvoriti svoj samostalan kulturni i gospodarski život:

„Nadalje, naše hrvatsko državno pravo u rukama Hrvatske pučke seljačke stranke, ako Bog da sve snažnije, nema biti oštricom uperenom protiv srpskog jednoplemenog puka i naroda, ali niti protiv mađarskog naroda, uopće ni protiv koga. Ništa negativno nema u tom hrvatskom državnom pravu, to je samo ograda da unutar nje možemo razvijati svoj gospodarski i kulturni život.“²¹

Zatim se dotiče položaja seljaka te sa žaljenjem govori kako se stranke u Hrvatskoj prema seljačkom puku ponašaju kao Pešta i Beč prema hrvatskom narodu:

„Ako se to mišljenje uvriježilo, razlog je tomu taj, a to je moja najvažnija izjava, što se sve stranke u našem narodu – žalim što to moram reći – i to sve bez razlike, prema seljačkom puku ponašaju otprilike onako kao što se ponašaju vlastodršci u Pešti i Beču napram nama kao narodu, napram Hrvatskoj.“²² Na to reagiraju druge stranke i negiraju te riječi.

Radić naglašava kako Hrvatska pučka seljačka stranka, unatoč tome što je u prvom redu gospodarska i kulturna, drži do načela koja su isticali Gaj, Strossmayer i Jelačić. Također napominje da hrvatski narod treba u Monarhiji tražiti vezu sa Slavenima, s braćom Slovincima i Hrvatima na Primorju te naglasiti ono što je u preporodu bilo slabo naglašeno.

¹⁹ Radić, Stjepan: *Politički spisi, govori i dokumenti*, Dom i svijet, Zagreb, 1994., str. 73

²⁰ Isto, str. 73

²¹ Isto str. 73

²² Isto, str. 73

U završnom dijelu govora ističe da Hrvatska više ne može surađivati s vlastima u Beču i Pešti već samo sa slavenskim narodom kojeg uspoređuje s Nijemcima koji kliču: „*Živio Habsburg, dolje Hohenzollern!*“²³ Tim riječima zaključuje govor.

3.2.2. Govorne strategije

Govor Stjepana Radića pripada političkom govoru. Govor se odlikuje jasnoćom, prikladnošću, jezgrovitošću. Uvjeti koji najviše pridonose uvjerljivosti govora su karakterne osobine govornika i osjećanja (uzbuđenja duše pod čijim utjecajem ljudi mijenjaju mišljenje – ljutnja, blagost, strah, stid, zavist, plemenito nadmetanje). Stoga je temeljni oslonac u ovom govoru također ethos. Načini pristupa slušateljima radi postizanja cilja jest uzbuđenje što nas dovodi do sljedećeg oslonca, a to je pathos jer je usmjereno na emocije i svijest pojedinca. Za govor je karakterističan afektivni izraz kojim Radić želi izazvati reakciju u slušateljstvu, odnosno potaknuti ih na borbu za bolju Hrvatsku.

Govorna vrsta je monolog. Radić je svojim riječima uspio doprijeti do publike što je vidljivo u reakcijama i dobacivanjima komentara ostalih prisutnih u Saboru pa možemo reći kako se u određenim dijelovima naziru i elementi dijaloga, odnosno rasprave.

Govor se najvećim dijelom odnosi na sadašnjost jer govori o nepravednom položaju seljaka i negativnom utjecaju Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, nadovezuje se i na prošlost jer spominje načela do kojih su držali Gaj, Strossmayer i Jelačić te u konačnici dotiče i budućnost jer poziva i naglašava borbu za samostalnu Hrvatsku i bolji položaj seljaka, što je i ključna misao cjelokupnog govora.

3.2.3. Stilske značajke

Radićev se govor odlikuje jasnim rečenicama koje u sebi sadrže dozu entuzijazma s ciljem poticanja borbe za bolju budućnost Hrvatske, ali i dozu ogorčenosti zbog nepravednog položaja seljaka.

Budući da Radićev govor pripada političkom govoru kojeg karakterizira srednji i jednostavniji stil te manjak stilskih figura, ipak se mogu izdvojiti neki epiteti (*velika zabluda, seljački puk, praksa nagodbena, izmučeni narod*). Bitno je spomenuti i pojavu eksklamacije (usklika)

²³Isto, pod 19, str. 74

kojom se Radić služi kako bi nešto posebno naglasio – u ovom slučaju otpor prema mađarskoj prevlasti (*nemamo posla ni s Bečkom ni s Peštom!*). Od figura riječi, valja napomenuti umetanje (*Naglašavam da vidim veliku zabludu, a mogla bi biti i propast, da mi taj preporod..., što sve stranke u našem narodu – žalim što to moram reći – i to sve bez razlike...*). Od modalnih izraza značajno je pojačavanje kojim Radić ističe svoju uvjerenost u svoje tvrdnje te upozorava na važnost pojedinih dijelova svojega iskaza (*Naglašujem da vidim..., dužnost mi je naglasiti...*) te modalni izrazi koji imaju ulogu promišljanja i koji upozoravaju da se govori promišljeno i pozivaju slušača da na taj način usmjeri svoju svijest (*u krajnjoj liniji, vi znate..., dakle, naše hrvatsko državno pravo...*)

3.3. Govor na sjednici Narodnog vijeća (Zagreb, 24. studenog 1918.)

Veliki poznavatelj i popularizator Radićeva djela, publicist Zvonimir Kulundžić, naziva ovaj Radićev govor najlucidnijim i najdalekovidnijim govorom koji je on ikada izrekao. Govor nije unaprijed napisan, niti je stenografiran, već ga je sam Radić rekonstruirao i zapisao za svoga prvog tamnovanja u novoosnovanoj jugoslavenskoj državnoj zajednici. Govor je objavljen u *Domu* od 25. i 31. ožujka 1920. g. (cenzuriran), a cjelovit je tiskan u brošuri Radićeve Slavenske knjižare 1923. g., pod naslovom *Seljačka svijest i narodna volja – put k seljačkoj republici*.

3.3.1. Tema i kompozicija govora

Povijesna veličina Stjepana Radića možda se do najvišeg stupnja očitovala upravo u ovom govoru. U njemu se Radić odlučno suprotstavlja provedbi unitarističko-centralističkog ujedinjenja, unatoč tome što su mu njegovi zaslijepljeni ili obezglavljeni pobornici prijetili ubojstvom. Premda je slična gledišta zastupao još samo pravaš Dragutin Hrvoj, Radić je ostao nepokolebljiv. On je osjećao da se hrvatski narod nikad neće pomiriti s gubitkom svoje nacionalne državne samobitnosti, pa ga je i pozivao da ne prima nerazumne odluke političara koji se služe obmanama i lukavštinama. Radić upozorava gospodu iz Narodnog vijeća da nikakvi razlozi ne mogu opravdati nepromišljeno ujedinjenje i da se varaju ako misle da se tako samovoljno može prijeći preko tisuću i više godina hrvatske povijesti.

I ovaj se govor, kao prethodni, sastoji od 3 dijela. U uvodnom dijelu, Radić upućuje prisutne u temu svojega govora te posebno ističe želju da utječe na svijest i savjest svakog pojedinca. Radić je bio svjestan da razlaže uzalud, ali je zaslijepljenoj većini dobacio da govori kako bi izvršio svoju dužnost:

„Govorim, dakle, zato da izvršim svoju dužnost i da se poslužim svojim pravom, a i zato da pokucam na vašu savjest, da nemate kasnije izgovora da vam nitko nije pokazao ponora u koji hoćete da strovalite sav naš narod, a napose narod hrvatski.“²⁴

Nadalje ističe kako se od svih govornika nitko, osim Dragutina Hrvoja, nije sjetio Hrvatske i hrvatskog naroda niti ih je rat išemu naučio:

„I ne samo da se ni jedan govornik nije sjetio ni Hrvatske ni Hrvata, nego se svi govornici upravo natječu da Hrvatsku izbrišu i poruše, da nas Hrvate najprije potisnu, a onda i pregaze. Ali najveća je pogreška i neoprostiv je grijeh u tom što se vidi da se svi ti govornici u ratu nisu ničemu naučili jer kao da ne vide naroda, kao da ne znaju za narod, pa zato svi govore baš protivno od onoga što naš narod hoće i treba.“²⁵

Središnji dio govora Radić započinje kritizirajući stavove da Hrvati, Srbi i Slovenci trebaju imati jedinstvenu centralističku državu samo zato što govore jednim jezikom:

„I vi mislite da je to dosta govoriti da smo mi Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod zato što govorimo jedan jezik, pa da zato moramo imati i jedinstvenu centralističku državu, i to kraljevstvo, i da nas samo to, takvo jezično i državno jedinstvo pod dinastijom Karađorđevića, može spasiti i usrećiti.

Kako je površno, kako je plitko i kako neopravdano to vaše mišljenje!“²⁶

Radić optužuje zanesenost rebusom SHS koji ništa ne govori o njima kao narodu te se zgražava nad stavovima da se narodno ime piše kraticom. Ističe kako se ime naroda nikad ne smije skratiti, kao što se ne može skratiti prezime pojedine osobe. Smatra kako su njihovi postupci u potpunosti nedemokratski i nepravedni. Optužuje ih za nemarnost prema narodnom mišljenju, za neistinu da će hrvatski narod bez centralističke kraljevine propasti te za nametanje centralizma. Optužuje prisutne za nepoznavanje riječi demokracija te ističe da se svi državni poslovi moraju voditi prema potrebi i volji naroda, odnosno prema potrebi seljačke većine:

„A to je sve zato jer je vama demokracija prazna riječ; jer vama ni u snu ne padne na um da se ravnate po smislu te riječi, koja znači da se narod ima najprije pitati u svakoj važnoj

²⁴ Radić, Stjepan: *Izabrani politički govori*, Menora, Opatija, 1995., str. 227

²⁵ Isto, str. 228

²⁶ Isto, str. 228

*stvari, da se svi državni poslovi imadu voditi prema narodnoj volji i potrebi, to jest da se kod nas mora vladati po volji i potrebi seljačke većine, a nipošto po samovolji neznatne gospodske manjine.*²⁷

Zatim upozorava kako hrvatski narod neće nikome robovati. Napominje kako govori u ime hrvatskog naroda, a ono što hrvatski narod želi jest uređenje države na slobodnom republikanskom i pravednom temelju.

U zaključku svog povijesnog govora, Radić govori o narodnom jedinstvu. Upozorava da je narodnost mnogo dublje i šire nego što je sam narodni govor te da zajednički jezik nije dovoljan. Napominje kako hrvatski narod ne želi više čuti za militarizam i birokratizam te da jedino što zahtijeva jest sloboda i pravda. Na kraju proročki predviđa da će hrvatski narod otpuhnuti sve one što ga odvođe u centralističku monarhiju i to u trenutku kad se najmanje budu nadali:

*„...dao Bog svima poživjeti toliko – to neće biti dugo – da vidite kako će hrvatski narod u svojoj republikanskoj i čovječanskoj svijesti vas otpuhnuti baš u času kad ćete misliti da se narod smirio, a vi da ste ga dobro zajahali.*²⁸

Njegov završni usklik *Živila Republika! Živila Hrvatska!*²⁹ označava njegovo nepokolebljivo ustrajanje na braniku hrvatske državnosti i naviještanje nepomirljive borbe protiv jugoslavenskog unitarizma.

3.3.2. Govorne strategije

Govor Stjepana Radića pripada političkom govoru jer govornik potiče ili odvraća od konkretnih radnji koje treba, odnosno ne treba poduzeti u budućnosti. Međutim, za ovaj bismo govor mogli reći kako ima i elemente epideiktčkog govora jer se u govoru kudi pokušaj nametanja političke volje narodu. Cilj govora jest uvjeriti u štetnost nametanja vlasti narodu i zanemarivanja volje naroda. Govor se odlikuje jasnoćom jer Radić jasno i precizno izražava misli vezane uz problem nametanja vlasti, zatim prikladnošću te uzvišenošću jer na taj način želi utjecati na svijest i emocije prisutnih kako bi uvidjeli da su u krivu. U govoru su prisutna sva tri oslonca. Ethos- polazi od onoga što i na koji način govornik govori, pathos – nastoji djelovati na svijest i emocije publike te logos –apelira na razum i pravilno rasuđivanje.

²⁷ Isto, str. 231

²⁸ Isto, pod 24, str. 239

²⁹ Isto, pod 24, str. 239

Govor se odnosi na sadašnjost jer Radić ističe svoje nezadovoljstvo trenutnim stanjem i razmišljanjem političke gospode, ali je usmjeren na budućnost jer govori o štetnim posljedicama nametanja vlasti koje bi mogle zahvatiti hrvatski narod. Najjača retorička strategija ovog govora jest pogled na budućnost, u kojoj se očituje ključna misao ovog govora, a to je borba za slobodu i republiku. U ovom govoru bitno je istaknuti karakterne osobine govornika, koje u ovom slučaju imaju veliku sposobnost da utječu na slušatelje, a to je odlučnost i napadački stav koji podrazumijeva uporabu „čvršćih“, izravnijih iskaza koji naglašavaju dominaciju, otpornost i jačinu samog govornika. Načini pristupa slušateljima radi postizanja cilja su uzbuđivanje, persuazija (uvjeravanje u ispravnost svojih stavova) što je popraćeno argumentiranjem, odnosno obrazlaganjem.

Bitno je napomenuti kako se Radić u svojem govoru direktno obraća slušateljima. Svoj je govor

održao u 1. licu jednine i množine kako bi iskazao svoje stavove i stavove seljaka koje zastupa (*Ja se u tom posvema slažem...., Mi samo tomu pravu imademo zahvaliti...*). Osim toga, njima se Radić koristi kako bi privukao posebnu pozornost slušateljstva. Za govor Stjepana Radića karakterističan je impresivni afektivni izraz. Takva vrsta afektivnosti nastaje zbog želje da se slušateljstvo probudi, to jest da se na njega utječe radi poticanja promjena.

3.3.3. Stilske značajke

Budući da pripada političkoj govornoj vrsti, govor se odlikuje srednjim stilom, ali i visokim jer se u nekim dijelovima koristi velik broj stilskih sredstava.

Bitno je napomenuti kako kroz cijeli svoj govor Radić prisutne oslovljava sa *Gospodo!* Ta oslovljavanja omogućavaju nam da lakše uvidimo kad počinje uvodni, a kad središnji i završni dio.

Od stilskih sredstava najzastupljenija je metafora kojom Radić želi naglasiti nezadovoljstvo postojećim stanjem i kako je neopravdano i nepravedno njihovo mišljenje te ih na taj način želi uvjeriti u besmislenost svojih odluka (*...da Hrvatsku izbrišu i poruše..., ...hrvatski dalmatinski program oživotvorite..., Bacate pod noge sva svoja obećanja!, ...stavljati narod pred gotove činjenice...hrvatski narod u čovječanskoj svijesti vas otpuhnuti baš u času kad ćete misliti da se narod smirio, a vi da ste ga dobro zajahali., ..vi ste demokrati samo jezikom...*). U istoj funkciji koristi i poredbu od kojih je najpoznatija *Ne srljajte kao guske u*

maglu!, kojom Radić želi upozoriti prisutnu gospodu da dobro razmisle i ne donose nepromišljene odluke te da ne zaključuju jedinstvenu vladu s Kraljevinom Srbijom.

U govoru uočavamo i pojavu epiteta (*naroda slavenskih, strahoviti rat, prazna riječ, stare siledžije, nevaljale zakone*). Ističe se anafora, ponavljanje prvih dijelova rečenice (*Vi niste nikakvi demokrati..., Vi se ni najmanje ne osvrćete..., Vi tako malo marite..., Vi ne vjerujete...*), zatim umetanje (*I, gle, svi su govorili – osim zastupnika Hrvoja – kao da ovo nije..., Vi, dakle, naš narod plašite..., Ali vi to niste vjerovali, ili niste marili, kao što ne vjerujete i ne marite ni sada..., Dao Bog svima poživjeti toliko – to neće biti dugo – da vidite kako će...*).

Osim navedenih figura, Radić je koristio i eksklamaciju (usklik) kako bi nešto posebno naglasio, u ovom slučaju, važnost republike. (*Živjela republika! Još nije prekasno!*). U govoru je uočljiva i prolepsa, odnosno preduhitrenje gdje se predviđaju mogući prigovori, pa se ti mogući prigovori opovrgavaju (*...ali vi ćete reći..., znam što ćete mi svi odgovoriti, ali ja vam ovdje...*).

Kako bi se što više približio slušateljima i s njima „uspostavio razgovor“, Radić koristi figuru koja se zove komunikacija, u kojoj se obično traži pomoć publike, pristanka, savjet, dopuna (*Kao što možda znate... Pitam vas, dakle... I premda vi to znate...*) te im postavlja pitanja (*Pitam vas, dakle, zašto niste za ovakav sudbonosni korak sazvali cijelo Narodno vijeće?*), ali govor i dalje ostaje monolog. Nadalje, Radić koristi i antimetabolu ili opreku dviju usporednih rečenica (*To je jedno, a drugo je ovo..., Možda hoćete Slovence, ali Hrvate nećete..., ...govorite da znate, ali zapravo ne znate...*) kako bi na neki način „prosvijetlio“ prisutnu gospodu.

Bitno je napomenuti kako Radić na nekoliko mjesta u govoru koristi retoričko pitanje kako bi pojačao izraz i iskazao svoje nezadovoljstvo (*A što da kažem za vas, gospodo Dalmatinci? A što će značiti sutra?*). Od modalnih izraza karakteristični su izrazi pojačavanja (*moram odmah reći..., ja vam velim...*) i izrazi s fatičnom ulogom (*Gospodo!..., ...-obratite pozornost...*).

3.4. Govor na grobu Ante Starčevića (Šestine, 11. lipnja 1922.)

Ante Starčević umro je 1896. godine i pokopan na groblju u Šestinama (tada) kraj Zagreba. Ovaj je govor Stjepan radić održao dvadeset i osam godina po Starčevićevoj smrti, pred više od trideset tisuća ljudi što su u povorci s Mirogoja došli u Šestine, odajući tako počast Anti Starčeviću. Govor je izišao u Hrvatu od 12. lipnja 1922. g., uz detaljniji opis ove veličanstvene svečanosti, kad su Stjepana Radića nazočne seljakinje obasipale cvijećem.

3.4.1. Tema i kompozicija govora

Glavna teza ovog govora je isticanje ideje prava i narodnog samoodređenja koju je veličao i za koju se zalagao Ante Starčević. Radić u govoru ističe kako je Ante Starčević želio da hrvatski narod bude svjestan svojega prirodnog i povijesnog prava na vlastitu i samostalnu državu. Stjepan Radić pozdravljao je i slijedio Starčevićeve ideje zbog kojih je s divljenjem i poštovanjem govorio o njemu na njegovom grobu.

I ovaj govor kompozicijski dijelimo u tri dijela.

U prvom, uvodnom dijelu, Radić pozdravlja sve prisutne koji su se okupili u njegovu čast, a zadobivanje naklonosti postiže prikladnim i pristojnim oslovljavanjem, odnosno, riječima *Hrvatski narode!*³⁰ te na taj način određuje svoju publiku. Ističe važnost trenutka i mjesta na kojem se nalazi te razloga zbog kojeg se okupljaju:

*„Na svetom smo mjestu koje je kao pravi hram. Svaki je ovaj humak kao mali žrtvenik, a velik kao ovaj grob, oko kojeg smo se danas okupili kao ljudi i kao Hrvati, veliki je žrtvenik one besmrtnne i veličanstvene ideje koja daje pravi sadržaj i pravu vrijednost našem hrvatstvu. To je ideja prava, koja je jača od svake sile, ideja narodnog samoodređenja protiv svake tiranije.“*³¹

U središnjem dijelu, Radić govori kako je Ante Starčević na toj ideji osnovao Stranku prava, odnosno stranku narodnog samoodređenja. Starčevića naziva predstavnikom naroda jer je na prvo mjesto stavljao narodni zahtjev da govori te da narod nikada nikome nije pripadao, osim sebi. To je početak narodnog samoodređenja te narod sam bira svoga bana, koji odgovara

³⁰ Isto, pod 24, str. 241

³¹ Isto, pod 24, str. 241

Hrvatskom saboru, a Hrvatski sabor odgovoran je hrvatskome narodu te ističe kako se narod nikome ne pokorava mimo bana:

„To je početak narodnog samoodređenja, a nastavak je u tome da Hrvat sam bira – ili barem određuje bana; da je taj ban odgovoran Hrvatskomu saboru; da je taj suvereni Sabor odgovoran hrvatskomu narodu i da se taj suvereni narod na svom državnom teritoriju ne pokorava ni jednoj vladi i ni jednoj vlasti izvan Zagreba mimo bana.“³²

Zatim ističe kako je Starčević bio preteča onoga što sada proživljavaju, a to je da sav hrvatski narod ima seljački, čovječanski temelj, a u politici republikanski.

U završnom dijelu, Radić veliča Antu Starčevića, njegove ideje te ističe njegovu zaslugu za složnost u hrvatskome narodu:

„I tvoja je velika i besmrtna zasluga što smo mi Hrvati danas, iznutra, duševno ovako složni i u toj unutrašnjoj slozi ovako jaki i nepobjedivi.“³³

Govor završava efektним završetkom, odnosno riječima *Slava Anti Starčeviću! Živjela Hrvatska! Živjela republika!*³⁴ kojim odaje počast i slavu Anti Starčeviću i hrvatskoj domovini ističući daljnje ustrajanje na braniku hrvatske državnosti i daljnju borbu protiv jugoslavenskog unitarizma zalažući se za republiku.

3.4.2. Govorne strategije

Govor pripada epideiktikom govoru jer hvali i odaje počast Anti Starčeviću uzdižući njegove ideje na kojima bi trebala počivati Hrvatska. U svojem govoru Radić dokazuje da su radnje čovjeka (u ovom slučaju Ante Starčevića) kojeg hvali uzvišene, vrijedne te ispunjene vrlinom i to na način da ističe njegovu zaslužnost za ujedinjenost Hrvatske:

„Gornja tvrđnja i vječno buntovna Hrvatska, Hrvatska u prvom redu politička, nikad ni od koga nepokorena i ni od koga nepodjarmljena, spojila se i stopila s Donjom, slavonskom Hrvatskom blage duše i mekane pjesme, spojila se s Primorskom (Hrvatskom) sve tamo do Lovćena, a u tom hrvatskom bloku danas nije samo Ivančica, Papuk i Fruška gora, nego i Triglav, Dinara i sve tamo dalje. I tvoja je velika i besmrtna zasluga što smo mi Hrvati danas, iznutra, duševno ovako složni i u toj unutrašnjoj slozi ovako jaki i nepobjedivi.“³⁵

³² Isto, pod 24, str. 242

³³ Isto, pod 24, str. 243

³⁴ Isto, pod 24, str. 243

³⁵ Isto, pod 24, str. 243

Uvjeti koji najviše pridonose uvjerljivosti govora su karakterne osobine govornika i osjećanja – u ovom slučaju uzbuđenje, ponos i hvala. Temeljni je oslonac patos. Cijeli je govor prožet emocijama, a načini pristupa slušateljima radi postizanja cilja jest uzbuđivanje jer te iste emocije nastoji prenijeti na slušatelje.

Radić se u svojem govoru direktno obraća publici. I za ovaj je govor karakterističan impresivni afektivni izraz jer se nastoji utjecati na emocije slušatelja. Govor se odnosi na prošlost jer Radić veliča sve ono što je Starčević učinio, ali je usmjeren i na budućnost jer ističe želju da se njegove ideje konačno ostvare.

Cilj ovog govora je dočarati ljudima značaj i veliku ulogu koju je Ante Starčević imao u hrvatskoj povijesti, ali i potaknuti na provedbu njegovih ideja koje još nisu ostvarene.

3.4.3. Stilske značajke

Govor se odlikuje visokim stilom zbog mnoštva stilskih figura i svečanog tona. Glavna zadaća stilskih sredstava u ovom govoru bila je prikazati Antu Starčevića kao veličanstvenu osobu koja je bezgranično ljubila Hrvatsku i hrvatski narod i koja ima veliku ulogu u hrvatskoj povijesti. Stilskim sredstvima Radić je nastojao dočarati njegovu važnost i svoj ponos koji je htio prenijeti i na hrvatski narod.

Najzastupljeniji su epiteti (*unutrašnjoj slozi, nepopustljivi sine, ponosnih hrvatskih glava, buntovna Hrvatska, pravi hram, surovoj sili, svetom mjestu*), zatim metafora (*..svemoćna Pešta poklopila Hrvatsku..., Kad si ti udarao temelje stranci narodnog samoodređenja...*) i poredba (*kao pravi hram, kao mali žrtvenik*). umetanje (*...tu su – do potrebe – i milijuni tvrdih hrvatskih mišica*). Od konstrukcijskih figura značajan je polisindeton (*..i da je taj ban odgovoran... da je taj Sabor odgovoran... da je taj suvereni narod...*). Bitno je spomenuti eksklamaciju (*Živjela Hrvatska!, Slava Anti Starčeviću! Živjela republika!*) kojom odaje slavu Anti Starčeviću te daljnju borbu za republiku.

3.5. Posljednji javni govor Zagrepčanima

(Zagreb, 16. srpnja, 1928.)

Ovo je Radićev posljednji javni govor, održan 16. srpnja 1928. g. Uputio ga je Zagrepčanima okupljenim pred njegovom kućom, nepunih mjesec dana nakon što je na njega i njegove suradnike i zastupnike u beogradskoj Narodnoj skupštini 20. lipnja izvršen atentat. Radić je sve to vrijeme proveo u postelji kao teški ranjenik. Građanski pjevački zbor okupio se pred njegovom kućom i otpjevao himnu *Hrvatska narodna molitva*. Kad je pjevački zbor završio pjevanje, nastalo je opetovano urnebesno klicanje predsjedniku Radiću. Radić, razveseljen pjevanjem zbora, pošao je laganim korakom niza stube do ulaza u svoju vilu te je odatle uputio građanima ovaj govor.

3.5.1. Tema i kompozicija govora

Glavna teza ovog govora je politički i kulturni napredak hrvatskog naroda. Radić govori kako je hrvatski narod kroz povijest mnogo toga prošao, ali je i napredovao. Ističe nadu da će se taj napredak uskoro ostvariti i u političkom životu.

Uvodni dio govora započinje oslovljavanjem, odnosno riječima *Draga braćo i sestre!*³⁶ kako bi se emocionalno približio slušateljstvu kojemu govori. U uvodu govori o razlogu svojega dolaska i razlogu svojega govorenja:

*„Došao sam među vas da vas vidim i da mene vi vidite, i da vam kažem da ćemo svi ovako zajedno doskora doći našem cilju.“*³⁷

U središnjem dijelu Ističe kako hrvatski narod postaje kulturni narod u pravom smislu te riječi. Međutim, podsjeća kako je nedostajala briga za seljaštvo i sirotinju, ali da je danas to postignuto. Ističe kako je seljaštvo postalo srž umjetničkog i gospodarskog napretka:

*„Mi smo to danas postigli. Naša su sela ognjišta, ne, samo hrvatske državne i narodne misli, ona su ognjišta i prosvjetnog rada, umjetničkog i gospodarskog napretka, ona su prava ognjišta i žarišta.“*³⁸

U završnom dijelu nadovezuje se na himnu koja mu je otpjevana i u kojoj ističe kako Bog može završiti rat. Govori o štetnim posljedicama rata i njegovim razarajućim utjecajima, kako u državi, tako i u obitelji te izražava želju za socijalnim mirom:

³⁶ Isto, pod 24, str. 299

³⁷ Isto, pod 24, str. 299

³⁸ Isto, pod 24, str. 300

„Dakle, najprije da ne bude rata u domu, onda u školi: između profesora i đaka je vječiti rat, i između đaka međusobno; da ne bude rata u tvornicama, da je socijalni mir, da naš javni život ide ne samo k solidarnosti, nego k harmoniji.“³⁹

U završnom dijelu ističe vjeru i nadu u bolji politički život na način da poštenu i pravednu budu na jednoj strani, a nepravednu i „negativcu“ na drugoj. Govor završava zahvalom.

3.5.2. Govorne strategije

Ovaj javni govor Stjepana Radića pripada političkom govoru jer ima za cilj društveni boljitak. Mogli bismo reći kako se Radić u ovom govoru na neki način oprašta od naroda jer je svjestan da bi uskoro mogao umrijeti, ali isto tako, ulaže nadu i povjerenje u njih, jer su oni budućnost hrvatske države. Govor se odlikuje uzvišenošću, jasnoćom, prikladnošću jer Radić zna točno kakav govor treba koristiti u određenoj situaciji. Uvjeti koji najviše pridonose uvjerljivosti govora su karakterne osobine govornika i osjećanja, naročito sposobnost da utječe na slušatelje i uspije probuditi njihovu svijest i emocije. Glavne strategije su uvjeravanje i uzbuđivanje.

Temeljni je oslonac etos patos jer pokušava i želi utjecati na svijest i emocije slušatelja kako bi ih potaknuo na daljnju borbu za još bolju budućnost. Govor se odnosi na sadašnjost, premda poseže i za prošlošću.

Glavni cilj ovog govora je potaknuti slušateljstvo na daljnju borbu za bolji politički život.

3.5.3. Stilske značajke

Glavna zadaća stilskih sredstava u ovom govoru bila je naglasiti važnost postignuća hrvatskog naroda, s ciljem poticanja na daljnju borbu. Od stilskih sredstava, najzastupljeniji su epiteti (*plačljive pjesme, najveća djela, nezgodan rat, prosvijećeni narod*), zatim metafora (*Naša sela su ognjišta...*), anafora (*...ona su ognjišta..., ona su prava ognjišta i žarišta*),. Prisutno je i retoričko pitanje kako bi slušateljstvo potaknuo na razmišljanje (*Što bi bilo iz ove pjesme da je svaki svoju pjesmu zapjevao?*).

³⁹ Isto, pod 24, str. 301

ZAKLJUČAK

Stjepan Radić, bez sumnje, jedan je od istaknutijih i značajnijih političara u hrvatskoj povijesti. On je živio za opće ljudske ideale za koje je bio spreman žrtvovati i svoj život. Ta prošlost Radićeva vremena uvjetovala je i našu suvremenost i postala je poukom te putokazom u budućnost.

Stjepan Radić je sve svoje ideje i misli povezo u gotovo zaokruženi sustav pogleda na prirodu, čovjeka i društvo, načine stvaranja, razvoj i ulogu država, naroda, odnosno nacija i socijalnih slojeva te je na takvim pogledima gradio i metode svog političkog djelovanja. Iako se njegov sustav shvaćanja može ubrojiti u najznačajnije idejne sustave političke misli u Hrvatskoj, povjesničari su ga uglavnom tretirali kao praktičnog političara. Međutim, uvid u njegov sustav mišljenja i djelovanja potvrđuje da je Stjepan Radić možda najdosljednije od svih hrvatskih političara razradio potrebu i način primjene demokratskih načela u društvenim i političkim odnosima. Svoja demokratska načela uporno je isticao u svojim govorima. Kroz njegove govore možemo vidjeti svo njegovo životno iskustvo i svjetonazor. Njegovi su govori jasni, jezgroviti i precizni, ali i oštri i prožeti emocijama u kojima se odražava ljubav prema hrvatskom narodu i hrvatskoj državi. Svojim je govorima Stjepan Radić htio utjecati na svijest i savjest slušatelja, a jedini način da to učini bio je strog, jasan i odlučan nastup. Svi Radićevi govori sadrže jedinstvenu poruku, a to je borba za slobodu, prava seljaka, demokraciju i republikanizam.

Radićevi govori pokazuju široku naobrazbu i temeljito poznavanje pojedinih područja društvenih i humanističkih znanosti. On je postao općenacionalni pojam, jer je u svojim govorima bio izraz povijesne svijesti hrvatskoga naroda i najizvorniji tumač i branitelj njegovih interesa. Svojim programskim ciljevima, djelima i govorima odlučno je utjecao na zbivanja svojega doba, ali i na razvoj u daljoj budućnosti, oblikujući za trajnija vremena značajke, spoznaje i ideale duhovnog bića hrvatskog naroda.

LITERATURA

1. Boban, Branka: *Stjepan Radić u vrijeme Prvog svjetskog rata*, Alinea, Zagreb, 2006.
2. Kulundžić, Zvonimir: *Stjepan Radić i njegov republikanski ustav*, Azur Journal, Zagreb, 1991.
3. Radić, Stjepan: *Izabrani politički govori*, Menora, Opatija, 1995.
4. Radić, Stjepan: *Politički spisi, govori i dokumenti*, Dom i svijet, Zagreb, 1994.
5. Sršan, Stjepan: *Stjepan Radić i Hrvatska*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1996.
6. Škarić, Ivo: *Temeljci suvremenog govorništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
7. Škarić, Ivo: *U potrazi za izgubljenim govorom*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
8. *Stjepan Radić* / priredila Jasna Tomičić, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1991.
9. *Stjepan Radić*, 1999., http://www.biografije.org/radic_stjepan.htm, 27. 04. 2012.
10. *Stjepan Radić*, http://hr.wikipedia.org/wiki/Stjepan_Radi%C4%87, 27. 04. 2012.